

Kuinka ruotsin kieli on vaikuttanut suomeen?¹

1. Koska suomi ja ruotsi ovat syntyneet?

Kaikki luonnolliset kielet koostuvat keskenään hyvin eri-ikäisistä aineksista. Osa on perintöä satojen tai tuhansien vuosien takaa, osa nykypäivän tuotetta. Nykysuomen sanoista esimerkiksi *käsi* tiedetään ikivanhaksi omaperäiseksi sanaksi sen perusteella, että sillä on etymologinen vastine kaikissa suomalais-ugrilaisissa kielissä, mutta samaisen *käsi*-sanan pohjalta muodostettu, alkuaan hoivakieliseltä vaikuttava johdos *kännykkä* on matkapuhelimen merkityksessä vakiintunut yleiseen käyttöön vasta 1990-luvulla. Sekä *käsi* että *kännykkä* ovat nykysuomea, mutta *käsi* on myös kuulunut nykysuomalaisten kauskaisten kielellisten esi-isien keskeiseen sanavarastoon. Vaikka ikivanhoja sanoja samoin kuin kieliopillisia aineksiakin on suomessa runsaasti, ei tämän perusteella voi tehdä sellaista yleistystä, että suomen kieli olisi tuhansia vuosia vanha kieli. Kielen ikää ei voi määritellä yksityisten ainesten ikää tutkimalla, vaan kriteerinä on pidettävä aineksista muodostuvaa kokonaisuutta.

Kielen rajaaminen on ongelmallinen asia, ja rajaamisperiaatteita on monia. Usein kriteeriksi esitetään ymmärrettävyys: saman kielen puhujia ovat ne, jotka vaivatta voivat ymmärtää toistensa puhetta. Tämä kriteeri on kuitenkin hyvin suhteellinen. Esimerkiksi kirkollisen tai hallinnollisen rajan eri puolille jääneet kielimuodot saatetaan laskea eri kieliksi, vaikka ne käytännössä olisivat pikemmin saman kielen murteita. Toisaalta saman kielen piiriin luetut murteet saattavat olla keskenään hyvinkin erilaisia. Kieliä on helpointa tunnistaa silloin, kun niillä on olemassa standardoitu kirjakieli normatiivisine kielioppeineen ja sanakirjoineen, tai silloin, kun kielen puhujilla itsellään on vahva käsitys omasta kielellisestä identiteetistään ja keskinäisestä yhteenkuuluvuudestaan. Edellistä kriteeriä ei kuitenkaan voi soveltaa esihistoriallisiin

¹ Artikkelin laajennettu versio virkaanastujaisesityelmästä *Hur svenska språket har påverkat finskan*, joka pidettiin 21.3.1997 Turun vanhan akatemiatalon juhlasalissa.

kielen vaiheisiin, ja jälkimmäistäkin on punnittava kiertoteitse, esimerkiksi tutkimalla vanhoja etnonymieja eli kansannimiä (itämerensuomalaisista etnonymieista ks. Grünthal 1997).

Arkeologinen todistusaineisto osoittaa, että Suomen ja Skandinavian välillä on ollut monenlaisia kosketuksia kivikaudelta alkaen (ks. esim. Edgren 1992; Carpelan 1994; Huurre 1995), mutta niitä kieliä, joita alueella tähän aikaan puhuttiin, ei voi vielä missään tapauksessa nimittää suomeksi ja ruotsiksi. Kuten edellä on käynyt ilmi, kielten esihistoriallisten kehitysvaiheiden rajaaminen ja ajoittaminen on ongelmallinen ja kiistanalainen asia, joten eri tutkijoiden näkemykset saattavat poiketa toisistaan suuresti. Joka tapauksessa on selvää, että Itämeren alueen suomalais-ugrilaiset ja indoeurooppalaiset kielet ovat vasta suhteellisen myöhään kehittyneet niiksi itämerensuomalaisiksi ja germaanisiksi kielimuodoiksi, joi ne nykyään tunnetaan.

Germaanisten kielten pohjoinen haara eli kantaskandinaavi alkoi eriytyä ensimmäisen kristillisen vuosituhannen loppupuolella. Muinaisruotsin kausista vanhin, ns. riimuruotsi, ulottuu viikinkikauden alusta (800 jKr.) vuoteen 1225, jolloin siirryttiin riimukirjaimistosta latalaiseen ortografiaan. Tätä ruotsin kielen itsenäisen historian varhaisinta vaihetta edustavat myös ensimmäiset niistä ruotsalaisista siirtolaisista, jotka keskiajan kuluessa ovat asuttaneet Suomen läntisiä, lounaisia ja eteläisiä rannikkoalueita. Riimuruotsia seuraava klassisen muinaisruotsin kausi kesti noin vuoteen 1375 asti ja myöhäis-muinaisruotsi tästä eteenpäin vuoteen 1526. Uusruotsin alkamisajankohtana pidetään ensimmäisen ruotsinkielisen Uuden testamentin ilmestymistä. Vanhemman (1526–1732) ja nuoremman (1732–1900) uusruotsin kaudelta on siirrytty nykyruotsiin 1900-luvun alussa. (Ruotsin kielihistorian kausista ks. esim. Bergman 1984.)

Suomen vanhimmat keskeiset murrealueet hahmottuivat ilmeisesti ensimmäisen kristillisen vuosituhannen kuluessa asutuksen tihentyessä ja vakiintuessa, aluksi Hämeeseen ja Lounais-Suomeen, myöhemmällä kansainvaellusajalla ja viikinkiajalla myös Laatokan Karjalaan (ns. muinaiskarjala). Nykyään suomen murteet on tapana jakaa viiteen päämurteistoon, läsimurteita edustaviin lounaismurteisiin sekä hämäläis- ja pohjalaismurteisiin, ja itämurteita edustaviin muinaiskarjalan perillisiin, savolais- ja kaakkoismurteisiin (SMS). Erityisasemassa ovat hämäläismurteet, joiden ydinosa katsotaan olevan jokseenkin suoraa jatkoa Suomen alueella puhutuille pohjoiskantasuomalaisille murteille (ks. esim. Itkonen 1972). Nimitykset *suomi* ja *suomalainen* ovat alkuaan viitanneet vain lounaisen Suomen väestöön ja tämän kielenparteen, mutta kun maan tästä osasta tuli Ruotsin-vallan aikana koko itäisen maakunnan henkinen ja hallinnollinen keskus, nimitys laajeni tarkoittamaan kaikkea tämän keskuksen alaista väestöä. Esimerkiksi Agricolan teoksissa 1500-luvulla *suomalainen*-sanaa on käytetty sekä suppeassa että laajassa merkityksessä.

Lounaismurteissa on paljon yhteistä hämäläismurteiden kanssa. Eräiden tutkijoiden mukaan lounaismurteet ovatkin syntyneet hämäläisestä murrepohjasta, ja niiden eriytymistä ovat edistäneet kielikontaktit sekä etelään että länteen. Toisen näkemyksen mukaan lounaismurteet ovat sekakieltä, jossa aineksina ovat hämäläismurteet ja Virosta muuttaneiden siirtolaisten kieli. (Rapola 1925; Kettunen 1930, 1–2; Itkonen 1972, 111–112.) Pohjalaismurteet ovat tavallaan toisen tai kolmannen sukupolven murteita. Eteläpohjalaismurteet katsotaan lähinnä Satakunnasta, Hämeestä ja Varsinais-Suomesta muuttaneiden siirtolaisten kielestä syntyneeksi, sisäisesti hyvin yhtenäiseksi länsimurteeksi (ks. esim. Rapola 1969, 125). Sen sijaan pohjalaismurteiden kolme pohjoisinta ryhmää, keski- ja pohjoispohjalaiset sekä peräpohjalaiset murteet, sisältävät niin runsaasti sekä itämurteisiksi luokiteltuja ominaisuuksia että itsenäisen kehityksen tuottamia uusia piirteitä, että ne voitaisiin jopa erottaa länsi- ja itämurteiden rinnalle kolmanneksi itsenäiseksi päämurreryhmäksi (Paunonen 1991).

Koska suomen ja ruotsin kielten täsmällistä syntyä on mahdotonta määrittellä, ei niiden välisten kosketusten alkamisajankohdaksi voi ilmoittaa tarkalleen. Kontakteja on joka tapauksessa ollut jo ennen kuin kielet ovat muotoutuneet nykyisillä nimillään tunnetuiksi kieliksi. Voidaan siis perustellusti sanoa, että suomi ja ruotsi ovat olleet kosketuksissa toisiinsa koko tunnetun historiansa ajan.

2. Miten kielet voivat vaikuttaa toisiinsa?

Kielen järjestelmä koostuu karkeasti ottaen kahdesta pääosasta, kieliopillisesta systeemistä ja sanastosta. Kieliopillinen järjestelmä sisältää tiedon siitä, mitä grammaattisia elementtejä kieleen kuuluu ja miten niitä yhdistetään äänne-, muoto- ja lausetasolla. Sanasto puolestaan ilmoittaa, millä tavoin tietyt merkityssisällöt tietyssä kielessä on tapana koodata kielelliseen muotoon. Minikään luonnollisen kielen järjestelmä ei ole täysin vakaa ja muuttumaton, vaan koko monimutkainen elementtien ja suhteiden verkosto elää jatkuvasti. Useissa tapauksissa muutoksiin antaa sysäyksen tai suoranaisen mallin jokin toinen kieli. Koska naapureilla on yleensä tarve ja kyky tulla toimeen toistensa kanssa, kielikontaktien vaikutus on erityisen suuri naapurikielten kesken.

Kielet voivat vaikuttaa toisiinsa kaikilla tasoilla, mutta kaikki osajärjestelmät eivät ole yhtä herkkiä kontakteista johtuville muutoksille. Erityisen altis muutoksille on sanasto, sillä sanoja on kaikissa kielissä runsaasti eivätkä ne muodosta mitään kiinteää, selvärajasta systeemiä. Näin ollen sanastoon on helppo lisätä uusia aineksia tai muodostaa ennestään tunnetuista elementeistä uusia lekseemejä naapurikielen mallin mukaan. Toista äärimmäisyyttä edustaa taivutussysteemi, jonka jokaisella elementillä on tietty paikkansa ja funktionsa kokonaissysteemissä. Tällaiseen kiinteään kokonaisuuteen ei vieras

vaikutus kovinkaan helposti pääse pureutumaan. Erityisen hyvin säilyviä aineksia ovat myös keskeiset pronominivartalot, jotka yleensä edustavat kielen vanhimpia kerrostumia.

Kielten välinen vuorovaikutus voi tulla näkyviin monin eri tavoin. Yksinkertaisinta on lainata eli siirtää elementtejä kielirajan yli joko sellaisinaan tai jonkin verran muokattuina. Kaikissa kielissä on omat fonotaktiset periaatteensa eli säännöt siitä, mitä äänneitä kieleen kuuluu ja millaisina yhdistelminä ne voivat esiintyä. Kun sanoja lainataan, niitä joudutaan yleensä jonkin verran sopeuttamaan saajakielen fonotaktiseen struktuuriin. Suomensukuisissa kielissä esimerkiksi sananalkuiset konsonanttiyhtymät ovat vanhastaan olleet tuntemattomia, joten vanhoissa lainoissa tällaisia yhtymiä on yksinkertaistettu, esim. ruotsin sanasta *skorpa* on tullut suomen *korppu* ja sanasta *sticka* on tullut *tikku*.

Myös muoto-opilliset seikat voivat vaatia sopeuttamista. Esimerkiksi suomessa täytyy kaikilla taivutettavilla sanoilla olla (ainakin) vokaaliin päättyvä ns. vokaalivartalo, johon taivutussuffiksit voidaan liittää, ja jos sanan vartalo on lainanantajakielessä konsonanttiloppuinen, tämä vokaali on suomeen lainattaessa lisättävä. Ruotsin *knapp* on muuttunut muotoon *nappi* ja *slant* muotoon *lantti*. Sanojen taivutusominaisuuksia voi myös parantaa lisäämällä sopivia johtimia lainaamisen yhteydessä, ja jo lähtökielessä johtamalla muodostettuja sanoja voi sopeuttaa vaihtamalla vierasperäisen johtimeen omaperäiseen.

Vieras vaikutus voi heijastua myös tavassa, jolla omaperäisiä aineksia käsitellään. Vanhoista elementeistä voidaan tehdä uudenlaisia yhdistelmiä tai ennestään tunnetuille elementeille voidaan antaa uusia merkityksiä vieraan mallin mukaan. Esimerkiksi yhdyssanoja, vakiintuneita sanontatapoja tai kokonaislauserakenteita voidaan kääntää osa osalta kielestä toiseen. Käännöslainat ja merkityslainat ovat suorastaan odotuksenmukaisia sellaisissa käännösteksteissä, joita on hallinnut ”uskollisuuden periaate” (ks. Itkonen-Kaila 1992, erit. 159), ts. joissa lähtökielisen tekstin sanoma ja muoto on haluttu säilyttää mahdollisimman muuttumattomana ja joissa on käsitelty sellaisia aihepiirejä, joita varten kohdekielessä ei ole ennestään ollut vakiintuneita ilmaisukeinoja.

Vieraat esikuvat voivat vaikuttaa myös siihen, missä määrin tiettyjä omaperäisiä ilmaisukeinoja käytetään. Erityisesti käännettäessä kielestä toiseen saatetaan tiettyjä sanoja, muotoja tai rakenteita suosia siitä syystä, että ne sopivat erityisen hyvin vastineiksi lähtökielen ilmauksille. Toisaalta osa omaperäisistä resursseista voi jäädä taka-alalle tai kokonaan unohduksiin, jos lähtökieli ei sopivasti houkuttele niitä esiin. Toisen kielen malli voi tukea kielen omia muutospyrkimyksiä tai sitten antaa niille kokonaan uuden suunnan. Usein muutokset voidaan selittää oman kielen sisäisestä motivaatiosta lähtien, ja naapurikielten samansuuntaisista muutoksista on mahdotonta lopullisesti tie-

tää, ovatko ne todella kielikontaktien tulosta vai pelkästään konvergenssia, samansuuntaista rinnakkaiskehitystä.

3. Miten ja missä ruotsin kieli on vaikuttanut suomeen?

Ruotsin ja suomen ensimmäiset kosketukset ajoittuvat esihistorialliseen aikaan, jolloin merkitystä oli vain suullisella kielenkäytöllä. Viikinkiajalla Suomi oli niiden reittien varrella, joita ruotsalaiset varjagit käyttivät matkatessaan idän kauppa- ja sivistyskeskuksiin, ja ruotsalaisia kauppamiehiä on mitä todennäköisimmin poikennut tavaranhankintamatkoilla myös Suomessa. Muistona näiltä ajoilta on ruotsalaisperäinen etnonymyksi *ruotsi*, joka alkuaan on tarkoittanut soutuetta, soutukuntaa (SKES s.v. *ruotsi*). Sama sana on itämerensuomen kautta lainautunut myös venäjään, jossa se on saanut asun *русь* ja uuden merkityksen 'venäläinen'.

Kristinusko alkoi vakiintua Skandinaviaan ensimmäisen vuosituhannen lopussa ajanlaskun alun jälkeen, ja varhaisimmat tiedot siitä kantautuivat Suomeen kristittyjen kauppamiesten mukana jo ennen varsinaisen käännytystoiminnan aloittamista. Ensimmäiset kirkot pystytettiin kauppapaikoille. Kristillisiä vaikutteita tuli myös idästä päätellen siitä, että eräät kristinuskon keskeisimmät perussanat (*pakana*, *pappi*, *risti*) ovat muinaisvenäläisiä lainoja. Läntisen kirkon käännytystyö, jota tehtiin sekä Brittein saarilta että Hampurin–Bremenin arkkihiippakunnasta käsin, oli kuitenkin organisoitu ylivoimaisesti paremmin. Ahvenanmaalla ja Uudenkaupungin tienoilla hautaustavat muuttuivat kristillisiksi jo 1000-luvulla, ja seuraavan vuosisadan kuluessa muutos levisi sekä Varsinais-Suomeen että Hämeeseen (Heininen–Heikkilä 1996, 15). Suomen lähetysalueen ensimmäinen piispa, ”Engelandist suhgunen” Henrik, tuli Suomeen Ruotsin kuninkaan Eerikin seurassa. Mikael Agricola kertoo Uuden testamenttinsa esipuheessa, että jo ennen tätä ristiretkä osa länsirannikon asukkaista oli kristittyjä.

Vuonna 1216 paavi Innocentius III vakiinnutti kirjeellään Ruotsin kuninkaan oikeudet pakanoilta vallattuun Suomeen ja antoi luvan asettaa maahan oman piispan tai kaksikin. Osa 1200-luvun piispoista oli Ruotsin kuninkaan kanslereita ja luottamusmiehiä. Suomen kirkon olot vakiinnutettiin 1200-luvun jälkipuoliskolla perustamalla Turun hiippakunta ja piispanistuin. Katolisen kirkon kieli oli Suomessa niin kuin muuallakin latina, mutta hallinnollisissa asioissa käytettiin myös ruotsia. Kirkon valta ei suinkaan ollut yksinomaan hengellistä laatua. Kirkolle oli satojen vuosien kuluessa vakiintunut selkeä hierarkkinen hallintojärjestelmä, jossa piispan asema oli merkittävä. Niinpä Turun piispa sai toimia koko Suomen edustajana kuninkaan neuvostossa maallisten mahtimiesten rinnalla. (Heininen–Heikkilä 1996.) Maaseudulla maallinen ja hengellinen hallinto olivat pitkälti samoissa käsissä aina 1860-luvulla tapahtuneeseen kunnallishallinnon uudistamiseen asti.

Kristillisellä kirkolla oli alusta lähtien ollut tukenaan vahva kirjallinen kulttuuri, ja kirkon mukana tuli Suomeen sekä länsimainen sivistys että koulutusjärjestelmä. Jo 1200-luvun alkupuolella Turkuun perustettiin katedraaliskoulu, jossa papeiksi aikoville opetettiin latinaa ja kirkollisessa viranhoidossa tarvittavaa tietoutta. Vaikka liturginen kieli oli latina, käytettiin opetustyössä ja saarnoissa myös kansankieltä. Pappiskoulutukseen pyrkivät pojat olivat enimmäkseen talonpoikaista syntyperää, ja jos he olivat suomalaisia, heidän oli latinan lisäksi opittava myös jonkin verran ruotsia selvittääkseen viranhoidon liittyvistä hallinnollisista toimista. Ajan mittaan suomalainen sivistyneistö muuttui yhä enemmän ruotsinkieliseksi, ja ratkaiseva käänne suomen kielen hyväksi tapahtui vasta autonomian aikana 1800-luvulla, Suomen irrottua Ruotsin välittömästä vaikutuspiiristä. Suomi tuli kouluihin oppiaineeksi vuonna 1841, ensimmäinen suomenkielinen oppikoulu perustettiin vuonna 1858 ja suomenkielinen kansakoulu aloitti toimintansa vuonna 1866.

Jo keskiajalla oli pappien velvollisuutena ollut esittää kansankielellä tietyt rukoukset ja synnintunnustus, mutta laajamittainen käännöstyö tuli tarpeelliseksi vasta uskonpuhdistuksen myötä uuden ajan alussa. Ensimmäiset suomenkieliset painotuotteet ilmestyivät 1540-luvulla, ja niiden lähtökielinä olivat latina, saksa, ruotsi ja kreikka. Kristillisessä käännösoperinteessä oli vanhastaan noudatettu uskollisuuden periaatetta (ks. edeltä), joten uskonnollisissa teoksissa on kielestä riippumatta monia yhtäläisyyksiä. Näin ollen myös suomenkielisten käännösten vierasperäisistä elementeistä on usein vaikea lopullisesti sanoa, mistä kielestä ne ovat suomeen tulleet. Vierasperäisyys sinänsä voidaan kyllä todeta vertaamalla tekstejä kansankielessä mahdollisiin sanoihin ja rakenteisiin.

Pähkinäsaaren rauhassa vuonna 1323 Suomesta tuli Ruotsin itäinen maakunta. Ruotsin maakunnilla oli vanhastaan ollut omat kuninkaansa ja omat lakinsa, jotka olivat perustuneet kansan yhteisiin oikeuskäsityksiin eli maan tapaan ja siirtyivät suullisena perintönä sukupolvelta toiselle. Näitä maakuntalakeja oli alettu kirjoittaa muistiin 1200-luvun alkupuolelta lähtien. Valtakunnan yhtenäistymisen myötä maakuntalait yhdistettiin 1300-luvun puolivälissä koko valtakunnan käsittäviksi kokoelmiksi, jotka tunnetaan Maunu Eerikinpojan maanlakina ja kaupunginlakina. Nämä astuivat ainakin periaatteessa voimaan myös Suomessa. Viimeistään 1500-luvulla Ruotsin lakeja alettiin myös kääntää suomeksi, sillä vanhin säilynyt lainkäännöksen käsikirjoitus on vuoden 1580 tienoilta. Jo tätä ennen oli kuninkaan kansliasta lähetetty muutamia suomenkielisiä kirjeitä. Näiden kääntämisestä lienevät huolehtineet Tukholmaan vuonna 1533 perustetun suomalaisen seurakunnan papit tai kuninkaan kanslian suomentaitoiset virkamiehet. Vakituinen suomen kielen kääntäjän virka perustettiin kuninkaan kansliaan vasta vuonna 1735. Suomen kieli sai virallisen hallintokielen aseman vuonna 1863, jolloin suomenkieliselle väestölle taattiin suomenkielisillä paikkakunnilla oikeus käyttää äidinkieltään

viranomaisten ja alempien oikeusasteiden kanssa asioidessaan. Ruotsin ja suomen täydellinen tasa-arvo toteutui vasta 1900-luvun alussa.

Suomenkielisen rahvaan enemmistöä ruotsin kieli kosketti enimmäkseen vain ruotsinkielisten pappien ja virkamiesten kautta. Suomenruotsalaisten tai ruotsalaistuneiden suomalaisten lisäksi näiden joukossa oli myös riikinruotsalaisia. Suomen keskiaikaisesta aatelistosta suuri osa oli muuta kuin suomalaista syntyperää. (Tarkiainen 1990, 13–19.) Kruununpalvelijoita liikkui myös varsinaisen asemapaikkansa ulkopuolella monenlaisilla tarkastus- ja keruumatkoilla, ja ainakin majapaikoissa ja kyyditysosuuksilla tavallinen kansan-ihminenkin saattoi joutua tekemisiin herrojen kanssa ja tehdä omia havaintojaan näiden puheesta.

Kielirajoilla kontaktit olivat osa arkipäivää. Suomeen oli jo 1100-luvulta lähtien alkanut syntyä pysyvää ruotsinkielistä asutusta, joka levisi Turunmaan saaristoon sekä Pohjanmaan ja Uudenmaan rannikkoalueille (kartta esim. Naert 1995, 52). Mm. paikannimitutkimuksen avulla voidaan osoittaa, miten kieli-suhteet suomen ja ruotsin välillä ovat muuttuneet (Pitkänen 1985; Naert 1995). Maahanmuuttajia tuli pitkän ajan kuluessa Ruotsin eri osista, eivätkä he edustaneet keskenään samaa murrekantaa. Puhuttua ruotsin yleiskieltä ei keski-ajalla vielä ollutkaan, vaan se syntyi vasta 1600-luvulla (Wessén 1960, 9). Monikielisyys ei ollut poikkeuksellista, esimerkiksi Uudellamaalla asui vuoden 1350 tienoilla sekä ruotsalaisia, hämäläisiä, varsinaissuomalaisia, karjalaisia, lappalaisia, virolaisia, tanskalaisia että saksalaisia (Solantie 1993).

Spontaanisti syntyneitä kauppapaikkoja lukuun ottamatta Suomen kaikki keskiaikaiset kaupungit sijaitsivat rannikolla (kaupunkien synnystä ks. esim. Jutikkala 1995). Niiden perustamisessa tärkeä osuus oli ruotsalaisten lisäksi saksalaisilla kauppaporvareilla, joten kaupungit olivat mitä ilmeisimmin monikielisiä alusta alkaen. Monet kaupunkikulttuuriin liittyvät sanat ovat sekä ruotsissa että suomessa keskenään samaa alasaksalaista alkuperää (ks. esim. Häkkinen 1996). Suomen kaupunkikulttuurin vierasperäisyydestä kertoo sekin, että kaikkien keskiaikaisten kaupunkien nimet (*Naantali, Porvoo, Rauma, Turku, Ulvila, Viipuri*) ovat tavalla tai toisella lainaperäisiä, Ulvila tosin epäsuorasti siten, että se on muodostettu muinaisruotsalaisesta henkilönnimestä. Itse kaupunki perustettiin seuraajaksi ylempänä Kokemäenjoen varrella sijainneelle Teljälle, joka oli friisiläisen kaupan keskuspaikka Suomessa.

Sekä kielirajoilla että kaupungeissa joutuivat erikieliset ihmiset tekemisiin keskenään aivan toisenlaisissa konteksteissa kuin kirkon ja hallinnon piirissä. Samoja elinkeinoja harjoittivat sekä suomen- että ruotsinkieliset, rannikolla erityisesti kalastusta, kauppaa ja merenkulkua maatalouden ohessa. Suomalaisia kävi suurin joukoin myös kausitöissä Ruotsin puolella (Tarkiainen 1990, erit. 14–15). Kaupunkeihin tultiin tekemään kauppaa tai etsimään töitä joko yhteiskunnan tai herrasväen palveluksesta. Palvelusväkeä tarvittiin myös maaseudun pappiloissa ja kartanoissa, jotka saattoivat olla hyvinkin monikielisiä.

Esimerkiksi Julius Krohn kertoo muistelmissaan (1897, 6), että hänen lapsuuskodissaan Kiiskilän kartanossa Viipurin lähellä käytettiin joka päivä viittä kieltä: isän, äidin ja vanhimpien lasten kanssa puhuttiin saksaa, toisen sisaren kanssa ranskaa ja nuorimman kanssa venäjää sekä palvelusväen kanssa ruotsia tai suomea.

4. Kielikontaktien vaikutus suomen kielen äännerakenteeseen

Suomen kielen äännejärjestelmä ja fonotaksi ovat vanhastaan olleet varsin erilaiset kuin ruotsin (ks. esim. Grönholm 1988, 187 alk.; Naert 1995, 66 alk.). Vaikka lainoja useimmiten onkin lainaamisen yhteydessä äänteellisesti sopeutettu kieleen, lainasanojen mukana on tullut sekä uusia äännteitä että äänneyhdistelmiä. Vokaaleja on suomessa vanhastaan ollut niin runsaasti, ettei niiden kohdalla lisäystä ole tapahtunut, sen sijaan konsonanttisysteemi on jonkin verran laajentunut. Suomen nykyisen yleiskielen äännesysteemiin sisältyvistä konsonantifoneemeista (huom! ei aakkosista) *b*, *f*, *g* ja *š* voivat edelleenkin esiintyä vain lainaperäisissä sanoissa, mikä on selvä todiste niiden vierasperäisyydestä, joskin ne voivat tietysti esiintyä muissakin kuin ruotsalaisissa lainoissa. Kirjakielissä kolme ensin mainittua ovat esiintyneet Agricolaista alkaen (esim. *biblia*, *falski*, *smaragdi*), ja koska ortografinen systeemi oli toisenlainen kuin nykyään, *b*- ja *g*-kirjaimet olivat tavallisia myös omaperäisissä sanoissa (*ombi*, *hengi*).

Foneemi /š/ on niin vanhemmissa kuin uusissakin lainoissa yleisesti korvattu tavallisella *s*-äänteellä (*masiina* < ruots. *maskin* < saks. *Maschine* ym.; *sertinki* < ruots./engl. *shirting*). Eräissä alkuaan alasaksalaisissa lainoissa *suhu-š* on ruotsin mallin mukaan korvattu *sk*-yhtymällä, esim. keskialasaksan *schâk* 'šakki(lauta/peli)' esiintyy Agricolan kielessä asussa *skaftaulu*, vrt. myöhäismuinaisruotsin *skaftauel* (Streng 1915, 209), ja nykyisen kaihrinta merkitsevän *sermi*-sanana (< ruots. *skärm* < kas. *scherm*) edeltäjä on Agricolalla *skermi* (SKES s.v. *sermi*). Muinaisruotsin *sk* on palataalisessa ympäristössä vähitellen muuttunut *š*:ksi, mutta ennen muutosta tällä konsonanttiyhtymällä alkaneita sanoja lainattaessa on menetelty niin kuin yhtymien kohdalla yleensäkin, eli vain viimeinen konsonantti on säilytetty (*kyyti* < mruots. *skiut*). Eräissä murteissa ja esim. juhlallisessa kielenkäytössä *sk* on säilynyt yhtymänä pitkälle uuden ajan puolelle (Wessén 1962, 57–58, 145–146), joten tällä konsonanttiyhtymällä alkaneita originaaleja on ollut tarjolla vielä muinaisruotsalaisen kauden jälkeenkin, esim. suomeen 1700-luvun alkupuolella lainattuun *kersantti*-sanaan (< ruots. vanh. *skjärsant*, *skeersant* ym., SSA 347) on vaikiintunut klusiilialkuinen muoto.

Foneemi /d/ esiintyy nykysuomen omaperäisissä sanoissa *t:n* heikkoasteisena vaihteluvarianttina (*kota* : *kodan*), mutta muissa yhteyksissä se on laina-

peräinen, kuten esimerkiksi jo Agricolan kielessä esiintyneissä sanoissa *dik-teerata* ja *pardi* 'leopardi'. Myös *t:n* astevaihteluparina esiintyvä *d* on vierasperäinen siinä mielessä, että alkuaan sen paikalla ääntynyt konsonantti on ollut soinnillinen dentaalispirantti, ei klusiili. Spiranttiääntämys on väistynyt sekä kirjakielestä että lähes kaikista murteista 1800-luvun loppuun mennessä (ks. tarkemmin esim. Rapola 1966, 89–91), mutta ainoastaan kirjakielessä tuloksena on ollut soinnillinen klusiili. Tämän on selitetty johtuvan lähinnä ruotsin ortografiasta, joka heijastaa vastaanvanlaisen spirantin (ortografisesti *dh*) muuttumista klusiiliksi keskiajan lopulla.

Ekspressiivisanoja ja eräitä äännehistoriallisesti hämäriä tapauksia (*irstas*, *varsta*) lukuun ottamatta morfeeminsisäiset kolmen eri konsonantin yhtymät ovat alkuaan olleet suomen omaperäiselle äännerakenteelle vieraita, mutta kieleen hyvin sopeutuneissa lainasanoissa näitä on ollut Agricolasta alkaen², esim. *hursti*, *konsti*, *porstua*, *teksti*. Joskus yhtymää on voitu yksinkertaistaa, esim. Eerik Sorolaisella on Postillassaan (1621) *halstari*-muodon asemesta *haastari*, kun taas Ericus Schroderuksen sanakirjassa (1637) on nykyistä vastaava muoto. Morfeeminsisäiset neljän konsonantin yhtymät ovat nykysuomessakin marginaalisia, mutta jokunen tällaisen sisältävistä vakiintuneista lainoista on esiintynyt jo vanhassa kirjakielessä, esim. *instrumentti* Jonas Rauhmannuksen tekstissä 1651.

Valtaosa suomen kolmen konsonantin yhtymistä on sellaisia, että niissä ensimmäisenä jäsenenä on sonorinen konsonantti, nasaali tai likvida (*l*, *m*, *n*, *ŋ*, *r*) ja jälkiosana klusiiligeminaatta (*kk*, *pp*, *tt*). Omaperäisessä sanastossa näitä esiintyy lähinnä morfeemien rajalla, mutta lainasanoissa ne ovat tavallisia myös morfeemin sisällä, kuten esim. Agricolan sanoissa *alttari*, *arkki*, *penkki*, *temppeli*. Kolmen konsonantin jonot ovat oikeastaan substituution tulosta, sillä originaaleissa on yleensä vain kahden konsonantin yhtymä. Näissä kuitenkin jälkikomponentti on ääntynyt niin pitkänä, että suomalaiset ovat tulkinneet sen pikemmin geminaataksi kuin yksinäiskonsontiksi (esimerkkejä, myös horjumatapauksista, ks. Grönholm 1988, 241–242). Koska vanhimmasa kirjakielessä kvantiteetin merkitsemiskäytäntö poikkesi nykyisestä, ei Agricolan tai muun vanhimman kirjakielen ortografinen asu kuitenkaan välttämättä ole sama kuin nykysuomen.

Sellaiset kolmen konsonantin yhtymät, joissa jälkiosana on sibilanttigeminaatta, ovat ominaisia lainoille, esim. *hirssi*, *rälssi*, *tanssi*, ja nämä ovat tulleet kirjakieleen enimmäkseen vasta 1700-luvulta lähtien. Sanat *skanssi* 'vallitus, leiri' ja *tanssi* esiintyvät kyllä jo Agricolalla, mutta ortografiasta päätellen niissä ei ole äännetty vielä sibilanttigeminaattaa vaan pikemminkin *ts*: (*s*)*kantzi*, *tantzi*. Myös suomen murteissa on vastaavanlaisia kolmen eri konsonantin

²Tiedot suomen sanojen ensiesiintymistä perustuvat Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen toistaiseksi julkaisemattomaan arkistomateriaaliin.

yhtymiä (ks. esim. SKES s.v. *tanssi*). Koska lainanantajataholla on ollut tarjolla sekä vanhempia *dan(d)z-* että nuorempia *dans-*tyyppisiä originaaleja, voidaan suomen eri edustukset tulkita pikemmin todisteiksi eri-ikäisistä lainautumisista kuin suomen kielen sisällä tapahtuneesta äänteenmuutoksesta.

Kolmen konsonantin yhtymiä esiintyy suomessa enimmäkseen ensimmäisen ja toisen tavun rajalla. Omaperäisissä sanoissa ne ovatkin mahdollisia vain tässä asemassa, jos yhdyssanat jätetään huomiotta. Kauempana sanassa kolmen konsonantin yhtymät tulevat kysymykseen vain lainasanoissa. Tämän tyyppin vanhimpia kirjakielisiä edustajia ovat mm. Agricolan *adventti* ja *patriarkka*.

Lainasanojen myötä konsonanttiyhtymät ovat tulleet mahdollisiksi myös sanan alussa. Suomen murteiden välillä on suuria keskinäisiä eroja sen suhteen, miten lainaoriginaalien sananalkuisia konsonanttiyhtymiä on lainattaessa käsitelty. Kielikontaktialueilla yhtymät on voitu säilyttää joko sellaisinaan tai hieman muokattuina, mutta yksikielisesti suomalaisilla seuduilla ne on pyritty yksinkertaistamaan. Esimerkiksi ruotsin *flicka*-sanasta on suomen länsimurteissa tullut *flikka* tai *plikka*, itämurteissa *likka*. Ruotsin *bruka* on länsimurteissa yleisesti käänntynyt muotoon *pruukata* ja itämurteissa *ruukata*. Suuri osa ruotsalaisperäisistä lainoista on tullut kirjakieleen yksinkertaistetussa muodossa, esim. *kinkku*, *peili*, *ruuvi* (vrt. ruots. *skinka*, *spegel*, *skruv*). Toisaalta myös sananalkuisia konsonanttiyhtymiä on ollut Agricolasta alkaen, esim. *kruunu*, *profeetta*, *spitaali*, *strutsi*. Nykykielessä osa konsonanttiyhtymillä alkavista sanoista kuuluu jo kiistatta yleislainoihin, esim. *klassinen*, *kristillinen*, *prinssi*, *traktori*.

Sanansisäisiä kahden konsonantin yhtymiä on suomen omaperäisessä sanastossa lähes kuusikymmentä. Näihin eivät kuitenkaan kuulu klusiilin ja nasaalin yhtymät, jotka ovat nykyään kyllä mahdollisia mutta vain nuorehkoissa lainoissa, esim. sanoissa *luutnantti* ja *rykmentti*. Nämä sanat ovat esiintyneet Hartikka Speitzin suomentamissa sota-artikloissa vuonna 1642, mutta kyseinen konsonanttiyhtymä on vakiintunut niihin vasta myöhemmin; Speitz kirjoitti vielä *leutenampti* ja *regementti*. Samoin lainasanoihin rajoittuu myös *kt-*yhtymä, sillä omaperäisissä sanoissa **kt-*yhtymä on ensimmäisen ja toisen tavun rajalla muuttunut *ht:*ksi (**ykte-* > *yhte-*, vrt. *yksi*). Sama muutos on tapahtunut myös monissa lainoissa, esim. *kihti* < *gikt*; *rahti* < *frakt*; *tahti* < *takt*. Säilyneen *kt-*yhtymän sisältäviä erikoislainoja (esim. *dikteerata*) on ollut kirjakielessä jo Agricolasta alkaen, mutta yleislainan luonteisia sanoja on alettu omaksua kieleen vasta 1800-luvulta alkaen, esim. *aktiivinen*, *bakteeri*, *kaktus*.

Suomen vokaalien yhdistämistä on vanhastaan hallinnut vokaaliharmonian periaate: puhtaat takavokaalit (*a*, *o*, *u*) eivät voi yhdistyä vastaaviin etuvokaaleihin (*ä*, *ö*, *y*) yhdistämättömissä sanoissa. Lainasanojen mukana kieleen on kuitenkin tullut myös vokaaliharmonian vastaisia kombinaatioita, kuten esim.

sanoissa *amatööri, hyasintti, lynkata*. Mainitut esimerkkisanat eivät alkuaan ole ruotsalaisia sanoja, mutta suomeen ne ovat mitä luultavimmin tulleet ruotsin kautta.

5. Kielikontaktien vaikutus suomen muoto- ja lauserakenteeseen

Tarkasteltaessa ruotsin kielen vaikutusta suomen muoto- ja lauserakenteeseen on otettava huomioon se, että suomen kirjakieli on tavallaan syntynyt kahdesti. Vanhan suomen aikana (1540-luvulta 1800-luvun ensimmäisille vuosikymmenille) se perustui länsimurteisiin, joissa ruotsin vaikutus tuntui huomattavasti vahvemmin kuin itämurteissa. Lisäksi vanhan suomen aikaiset tekstit olivat enimmäkseen suomennoksia, joissa alkutekstien muoto pääsi ohjailemaan kääntäjän valintoja. Varhaisnykysuomen kaudella eli 1800-luvun aikana kirjakieltä tietoisesti puhdistettiin muukalaisuuksista ja muokattiin mahdollisuuksien mukaan itämurteisempaan suuntaan, samalla kun suomenkielisten alkuperäisteosten määrä voimakkaasti lisääntyi. Tästä kaikesta seuraa, että vanha suomi oli monissa suhteissa lähempänä ruotsia kuin varhaisnykysuomi tai nyky-suomi.

Vanhan suomen huomiotaherättävimpiä muukalaisuuksia olivat agentilliset passiivirakenteet, joiden esikuvina ovat ruotsin lisäksi varsinkin kirjakieleen alkuvaiheessa voineet olla myös latina ja saksa (Itkonen-Kaila 1992). Passiivisia verbinmuotoja oli kahta päätyyppiä. Näistä harvinaisempi, pääasiassa 1500-luvun teksteissä ja 1800-luvun kieliopeissa esiintynyt oli sellainen, jossa passiivin tunnuksella varustettuun verbinmuotoon liitettiin eri persooniin viitattavia päätteitä, esim. Agricolan *me sinusta wirghotetaijsim* tai Reinhold von Beckerin *te kirottaisitte*. Tavallisempi on kuitenkin ollut nyky-suomen muotoa vastaava, ns. passiivin persoonapäätteeseen päättyvä yksipersonainen taivutusmuoto (*me virvoitettaisiin, te kirottaisiin*). Käytettiinpä kumpaa taivutusmuototyyppiä hyvänsä, syntaktiselta kannalta rakenteet erosivat nyky-suomen passiiveista kahdessa suhteessa: toiminnan kohdetta ilmoittava lauseenjäsen jäsenyi subjektiksi ja toiminnan suorittaja ilmaistiin agenttikonstruktioilla, jonka sijamuotona oli tavallisimmin ablatiivi.

Aina 1800-luvun jälkipuoliskolle asti agentilliset passiivirakenteet katsottiin kielenmukaisiksi. Vielä professori August Ahlqvist oli suomea luennoidessaan valmis hyväksymään kirjakieleen sellaisia rakenteita kuin *Pöytä tehtiin nikkarilta; Te pilkataan vihollisiltanne*, vaikka hän yleensä pitikin suomen passiivisia yksipersonaisena ja agentittomana. Agenttirakenteiden ja monipersonaisten passiivien epäsuomalaisuutta havahtui korostamaan Yrjö Koskinen (1858, 1860), joka itse opiskeli suomea kansankielistä materiaalia käyttäen. Koskinen totesi, että aidossa suomen kielessä käytetään passiivisen verbinmuodon ja siihen liittyvän ablatiiviagentin asemesta agenttipartisiippia ja että toiminnan suorittajaa voidaan ilmaista vain genetiiviattribuutilla (*kauppiaalta*

lähetetty → *kauppiaan lähettämä*). Vanhassa kirjasuomessa agenttipartisiippia ei juurikaan ollut esiintynyt, koska mitkään vieraskieliset alkutekstit eivät erikoisesti houkutelleet sitä käyttämään, vaikka itse muoto ja sen funktiot ovat kiistatta itämerensuomalaista passiivia vanhempia (Häkkinen 1993).

Passiiviparadigma oli vanhassa kirjasuomessa ja vielä varhaisnykysuomesakin nykysuomalaista laajempi. Monipersonaisten finiittimuotojen lisäksi käytettiin ahkerasti myös ensimmäisen infinitiivin lyhyempää muotoa passiivin tunnuksella varustettuna, esim. *annettaa, voitettaa* 'tulla annetuksi, voitetuksi'. Passiivinen infinitiivi on ollut käännskielellä hyvin tarpeellinen, kun alkutekstien lauserakenne on haluttu säilyttää muuttumattomana tai kun sanakirjoissa on haluttu antaa muiden kielten passiivimuodoille mahdollisimman tarkka yksisanainen vastine (ks. esim. Häkkinen 1994, 466–468). Passiivista infinitiiviä esiintyy jonkin verran myös suomen murteissa, ennen kaikkea länsimurteissa ja länsimurteiden vaikutuspiirissä olleella eteläsvolaisella alueella.

Nykyisinkin käytössä olevista passiivin taivutusmuodoista ruotsin kieli on vaikuttanut erityisesti toisen partisiipin käyttöön. Suomen aktiivin ja passiivin toinen partisiippi ovat muodoltaan ja funktioltaan erilaiset, ja passiivissa teon suorittajana on aina epämääräinen, mainitsematon henkilö. Ruotsissa menneen ajan partisiippeja on vain yksi, ja se tulkitaan aktiiviseksi tai passiiviseksi sen mukaan, onko itse verbi intransitiivinen vai transitiivinen (partisiippien suhteesta ks. esim. Forsgren 1986, erit. 19–20). Ruotsin partisiipin perfektiiä ei siis voi automaattisesti kääntää suomen passiivin toiseksi partisiipiksi, kuten esim. lauseessa *Han var tvungen att göra det* – **Hän oli pakotettu tekemään sen*. Partisiippien epäsuomalainen käyttö keskittyy pitkälti muutamaisiin tiettyihin verbeihin (*edustettu, määrätty, oikeutettu, rajoitettu, varustettu*; ks. tarkemmin Vahala 1992, 21–26).

Vierasperäisiä piirteitä löytyy myös suomen aikamuotojärjestelmästä. Liittotempusten synty lienee tulosta laajasta Itämeren ympäristössä vaikuttaneesta muutostendenssistä, joka on käynnistynyt jo ennen varsinaisten ruotsalaiskontaktien alkua (ks. esim. Korhonen 1981, 302–304), mutta vielä vanhassa kirjakielissä on esimerkkejä tapauksista, joissa yksinkertaista aikamuotoa on käytetty alkutekstin nojalla odotuksenmukaisemman liittomuodon asemesta (Ikola 1950, 134–170; 206–221). Tästä voi päätellä liittotempusten kehityksen olleen vielä osittain käynnissä vanhan suomen kaudella, ja Ikolan mukaan (mp.) se lienee tapahtunut osaksi ruotsin vaikutuksesta.

Futuuria ei ole uralilaisten kielten alkuperäiseen tempussysteemiin kuulunut lainkaan, mutta kun se käännökstekeissä on ollut tarpeellinen, vanhan suomen kaudella on otettu käyttöön useita sanaliittomuotoisia futuurin ilmaismia, mm. lounaimurteille ominainen rakenne *pitää tekemän* (vrt. ruotsin *skall göra*) sekä erityisesti ensimmäisissä persoonissa käytetty apuverbiraakenne *tahdon tehdä* (Ikola 1949, 174–205; 212–230). Pelkästään kirjakielisiä ovat futuurin funktiossa esiintyvät liittopreesens ja liittoiimperfekti (*on/oli te-*

kevä), joita vastaavat rakenteet kansankielessä ilmaisevat jatkuvaa toimintaa (Ikola 1949, 136–162, 1950, 222–234; Itkonen-Kaila 1993). Ruotsin *kommer att göra* -tyyppistä futuuria vastaava *tulla tekemään* -rakenne on suomen kirjakeielessä alkanut esiintyä selvästi futuurin tehtävissä vasta 1800-luvulla (Ikola 1949, 231–241; ks. myös Ikola et al. 1989, 391–392).

Refleksiivisyyden ilmaisemiseksi on suomessa ollut vanhastaan useita morfologisia keinoja, joko erityisillä persoonapäätteillä varustettuja refleksiivisiä taivutusmuotoja (esim. *hän peseksen*) tai sitten erilaisia refleksiivisiä johdoksia (esim. *hän peseytyy*; erilaisista refleksiivimuodoista ks. esim. Koivisto 1990). Refleksiiviset taivutusmuodot ovat ominaisia suomen itämurteille, joten länsimurteisiin perustuvassa vanhassa kirjasuomessa ne ovat olleet hyvin harvinaisia. Kalevalaisen runouden myötä ne alkoivat vyöryä kirjakeieleen, ja niiden oikeasta muodostamisesta käytiin monet katkerat taistelut, ennen kuin ne suosiolla jätettiin pois normatiivisesta kieliopista. Niiden korvikkeeksi mm. August Ahlqvist suositteli *-utu/yty*-johdoksia, joita kirjakeielessä ei ennen 1800-lukua juurikaan ollut käytetty.

Synteettisistä refleksiivisyyden ilmaisukeinoista vanhassa kirjakeielessä on käytetty lähinnä *-u/y-* tai *-VntU-*johdoksia (Österback 1988). Tavallisempia ovat olleet analyttiset ilmaukset. Refleksiivipronominina esiintyvä *itse*-sana on ikivanha, mutta sen pronominifunktio on myöhäisempää perua (SSA 230). Refleksiivipronominina se on joka tapauksessa esiintynyt kirjakeielessä Agricolasta alkaen. Sen sijaan alusta loppuun vierasperäinen on 1800-luvun alkupuolelle asti kirjakeielessä ja ”rantasuomalaisen murteessa” (Becker 1824, 84–85) käytetty malli, jonka mukaan refleksiivisyyttä on ilmaistu persoonapronominien omistusliitteisillä taivutusmuodoilla (esim. Agricolan *söðxe sinus alaspein* ’syöksy alas’).

Analyttisten rakenteiden suosiminen on useissa tapauksissa selitettävissä vieraiden kielten vaikutukseksi, sillä uralilaisille kielille on vanhastaan ollut ominaista synteettisyys: taivutusmuodoilla tai johdoksilla on voitu ilmaista monia sellaisia asioita, joita indoeurooppalaisissa naapurikielissä vastaavat useasta sananmuodosta koostuvat rakenteet. Esimerkiksi pelkät sijamuodot riittävät usein prepositiorakenteiden vastineiksi (*tiellä – på vägen* ’tien päällä’; *perheineen – med familjen*; *rahatta – utan pengar*) ja verbien ilmaiseman tekemisen laatua voi modifioida taivutus- ja johdinsuffiksien avulla turvautumatta erityisiin apuverbeihin (*hän tulee – männe han kommer*; *hän hypähtää – han hoppar till*).

Elias Lönnrot julkaisi vuonna 1845 *Suomi*-kirjassa artikkelin, jossa hän käsitteli suomen kielen sanaston ja rakenteen vierasperäisiä piirteitä. Näihin kuuluvina hän mainitsi mm. *ilman*-preposition käytön abessiivin asemesta (*ilman huonetta – huoneetta*), *myöten*-postposition käytön prolatiivin asemesta (*rantaa myöten – rannatse*), *kanssa*-postposition käytön adessiivin tai komitatiivin asemesta (*hevosen kanssa – hevosella*; *lastensa kanssa – lapsineen*),

mahtaa-verbin käytön potentiaalia korvaavana apuverbinä (*mahtaa olla – ollee*), *itse*-pronominin käytön refleksiivisyyden ilmaisimena (*muutti itsensä – muuttihen, muuttausi*) ja sivulauseen käytön lauseenvastikkeen asemesta (*koska hän sen kuullut oli – sen kuultuansa*). Kuten esimerkeistä voi havaita, vierasperäiseksi tulkittu rakenne on aina analyttisempi kuin omaperäinen vastine. Analyttisiin rakenteisiin on tietysti voitu useissa tapauksissa päätyä omapohjaisenkin kehityksen kautta, sillä kielessä kuin kielessä on yleensä useita tapoja ilmaista samaa asiaa. Ruotsin mallia voi kuitenkin pitää todennäköisenä erityisesti niissä tapauksissa, joissa synteettinen ilmaisukeino on selvästi paremmin säilynyt itä- kuin länsimurteissa. Näin on laita esim. refleksiivimuotojen ja potentiaalain kohdalla.

Uralilaisissa kielissä on vanhastaan käytetty postpositioita, mutta postpositioiden muuttuminen prepositioiksi eli pääsanansa edellä oleviksi adpositioiksi voidaan pitkälti selittää vieraista malleista johtuvaksi: vieraiden kielten prepositiolausekkeita sana sanalta käännettäessä adpositiot joutuivat automaattisesti pääsanansa edelle. Sanajärjestys on suomessa muutenkin ollut herkkä vieraille vaikutteille, sillä lauseenjäsenien keskinäisiä suhteita on voitu melko yksiselitteisesti ilmaista taivutuksen ja kongruenssin avulla järjestyksestä riippumatta. Näin ollen suomen sanajärjestyssäännöt ovat olleet siinä määrin väljät, että vieraskielisten alkutekstien mukailu on ollut mahdollista merkityksen kärsimättä. Sanajärjestyksen muokaluksia ovat 1800- ja 1900-luvun kieltenhuoltajat kitkeneet pois niin tarmokkaasti (ks. esim. Vahala 1992, 13–17), että liioittelusta on varoitettava nykyisissäkin oikeakielisyyssoppaissa (esim. Ikola 1986, 174).

Monet partikkelit voivat esiintyä sekä adpositioina että adverbina. Ruotsissa melko tavallisia ovat ns. fraasiverbit, joissa adverbi ja verbi yhdessä muodostavat leksikaalisen yksikön, esim. *skjuta upp* 'lykätä', *skriva ned* 'kirjoittaa muistiin' (ks. esim. Sjöholm 1995). Suomessa ovat olennaisesti harvinaisempia ainakin sellaiset fraasiverbit, joissa verbiin yhdistyy selvä adverbi (esim. *antaa myöten*), joten sen tapaiset ilmaukset kuin *Autossa on valot päällä; Hakemus on jätetty sisään; Nouse ylös!* ovat selitettävissä ruotsin mallin noudatteluksi (ks. esim. Saarimaa 1971, 254–256).

Suomen omistusliitteet ovat ikivanhaa uralilaista perua, mutta indoeurooppalaisissa naapurikielissä niille ei ole vastineita. Itämerensuomalaisista kielistä juuri suomi on säilyttänyt possessiivisuffiksit parhaiten (Laanest 1982, 181), mutta vähenemistendenssi on täälläkin havaittavissa: *kirjani*-muodon asemesta sanotaan usein *minun/mun kirja*. Muutos saattaa osittain selittyä ruotsin vaikutuksesta (ks. esim. Lindén 1963, erit. 68), mutta samansuuntaiseen tulokseen on voitu päätyä myös kansankieliseltä pohjalta, sillä useissa tapauksissa omistusliite on funktionaalisesti redundantti, eikä sen pois jättäminen aiheuta minkäänlaisia ymmärtämisvaikeuksia (ks. esim. Ikola 1992; Paunonen 1995, 178–218).

Sijamuotojen systeemissä ruotsin vaikutusta on vaikea suoranaisesti osoittaa. Sijoista abessiivi ja komitatiivi ovat käytännössä harvinaisia, ja harvinaisuus voi johtua siitä, että käytettävissä on samaa merkitseviä analyttisiä vaihtoehtoja, mutta näihin on ollut mahdollista päätyä myös kielen omista lähtökohdista käsin. Sen sijaan sijojen käyttötavoissa on useita kohtia, joissa suomen normitettu kirjakieli ja arkinen käyttökieli poikkeavat toisistaan ja poikkeavuus voidaan tavalla tai toisella selittää ruotsin mallista johtuvaksi. Mallin noudattelu on ollut luonnollista historiallisista syistä, sillä esimerkiksi yhteiskunta- ja liike-elämän alalla ruotsi on ennen ollut suomea yleisempi käyttökieli. Erot ovat heijastuneet ja heijastuvat osittain edelleenkin kielenhuollon ongelmina. Nämä ovat koskeneet esimerkiksi adessiivin käyttömahdollisuuksia tavan ilmaisimena (esim. *Otimme tiedon ilolla vastaan*, lisäesimerkkejä ja kokoava katsaus Vahala 1992, 33–37; Karlsson 1996), essiivimuotoisen predikatiiviadverbiaalin käyttöä ruotsin *som följd/resultat av* -tyyppisen ilmauksen käännösvastineena (*Viinan kulutus väheni hinnankorotuksen seurauksena*, Vahala 1992, 38–41) ja inessiivin tai adessiivin käyttöä ns. myymäläkielessä (*sukkaa kaikissa väreissä; huvila peltikatolla*; Vahala 1992, 31–33, 42–43).

6. Ruotsin kielen vaikutus suomen sanastoon

Suomen kielen lainakerrostumista ehdottomasti suurin on ruotsista tai ruotsin kautta muista kielistä lainattujen sanojen joukko. Siinä aineistossa, joka koostuu *Suomen sanojen alkuperä* -teoksen toistaiseksi ilmestyneistä osista (aakkosväli A–P) ja *Suomen kielen etymologisen sanakirjan* loppuosasta (aakkosväli R–Ö), on varmojen ruotsalaisten lainojen määrä yhteensä 3 412. Vertailun vuoksi todettakoon, että varmojen suomalais-ugrilaiden etymologioiden määrä on suomessa n. 300 ja vanhoja balttilaisia lainoja on alle 200.

Noin puolet edellä mainituista ruotsalaisista lainasanoista esiintyy pelkästään murteissa tai arkisessa puhekielessä. Itse asiassa puhekielisten lainojen määrä on varmasti suurempi kuin sanakirja-aineistosta voi laskea: esimerkiksi Maija Grönholmin Turun murteiden ruotsalaisia lainoja käsittelevän tutkimuksen sanasto-osassa on n. 660 sellaista lainaa, jotka eivät sisälly mainittuihin sanakirjoihin. Etymologisista sanakirjoista ja tutkimuksista on myös tapana jättää pois nuoret, usein kansainväliset lainat, esim. sellaiset kuin *bingo*, *fileerata* ja *jengi*.

Etymologian nyrkkisäännön mukaan uudet sanat tulevat sieltä mistä uudet asiatkin. Ruotsalaisten lainojen joukossa on runsaasti esim. kirkon (*alttari*, *helvetti*, *rippi*), koulun (*koulu*, *liitu*, *läksy*), talous- (*konkurssi*, *pankki*, *vekseli*) ja yhteiskuntaelämän (*ministeri*, *poliisi*, *tuomari*) piiriin kuuluvaa sanastoa, vaatetukseen (*hattu*, *henkselit*, *housut*), talojen (*holvi*, *liiteri*, *raput*) ja ympäristön (*katu*, *tori*, *valli*) rakentamiseen ja ruokatalouteen (*kakku*, *kinkku*, *kok-*

ki) liittyviä ilmauksia, puutarhakasvien (*asteri, purjo, retiisi*), työvälineiden (*leka, moukari, viila*) ja materiaalien (*lyijy, malmi, metalli*) nimityksiä ja jopa sukulaisterminologiaa (*mummo, muori, vaari*). Myös merenkulkuun (*kompassi, köli, masto*) ja kalastukseen (*haavi, merta, nuotta*) liittyviä sanoja on paljon, samoin ammattinimityksiä (*eversti, maalari, mylläri*) sekä viihteen tai henkisen kulttuurin piiriin kuuluvia sanoja (*nuotti, orkesteri, polkka*). Myös useilla ylellisyystuotteilla on ruotsin kautta saatu nimi, vaikka sanan todellinen alkuperä löytyisikin kauempaa (*peruukki, silkki, tupakka*).

Vain harvoissa tapauksissa sanoja on voitu lainata äänneasua muuttamatta (esim. *daalia, liina, lilja*). Koska suomen sanat ovat erityisesti konsonanttiihlytymien osalta yksinkertaisempia kuin ruotsin, sopeuttaminen on usein johtanut homonyymien syntyyn. Esimerkiksi ruotsin verbeistä *driva* 'ajaa, ahdistaa' ym. ja *riva* 'raastaa' ym. on molemmista tullut suomeen *riivata*. Jälkimmäinen *riivata*-verbi tosin esiintyy yleiskielessä lähinnä vain yhdyssanan *riivinrauta* alkuosassa. Ruotsin sanoista *brosch* 'rintakoru', *fross* 'touvi', *tross* (*trossbotten* 'rakennuksen täytepohja'), *gross* '12 tusinaa' ja *kross* 'murskauslaite' on kaikista tullut suomalaisten suussa *rossi*.

Koko joukko ruotsalaisia lainoja on jäänyt tai jäämässä pois käytöstä sen takia, että niiden kuvaama maailma on muuttunut. Esimerkiksi monet vanhoista mittayksiköistä ja niiden nimistä ovat muuttuneet tarpeettomiksi, kun Suomessa siirryttiin kymmenjärjestelmään 1800-luvun lopulla. Vanhoja vetomittoja ovat olleet esim. *aami* 'n. 157 l', *dritteli* 'n. 50 kg:n vetoinen voitynnyri' ja *jumpru* 'n. 8,3 cl'. Vetomitan nimiä ovat aiemmin olleet myös *kannu* '2,617 l' ja *tuoppi* 'puoli kannua', jotka ovat jääneet kieleen koon suhteen väljemmässä astian merkityksessä. Katoavaa sanastoa ovat myös vanhat yhteiskunnalliset termit, esim. *arenti* 'maatilan vuokra', *kivalteri* 'poliisikons-taapeli; pikälähetti' ja *svenni* 'alempi aatelismies'. Vanhoja ruotsalaisperäisiä rahayksiköitä ovat olleet mm. *aurto, kyllänä* ja *riikintaalari* eli *riksi* (< *riksdaler*); ruotsalaisperäinen *äyri* on jäänyt käyttöön veroyksikön nimenä.

Äänneasultaan "vaikeita" ruotsinkielisiä sanoja lainattaessa äännesubstitutiitit eivät useinkaan ole täysin säännöllisiä. Ruotsin sanasta *hovtång* on muodosteltu suomeen *hohtimet* (vrt. SSA s.v. *hohtimet*), alkuaan ranskalaisperäiset *bussarong* ja *jalusi* ovat suomessa saanet asun *pusero* ja *salusiini*. Eri lainaajat ovat saattaneet kuulla tai muistaa sanat hieman eri lailla, eri murteissa sanat ovat saaneet eri asuja kuten omaperäisetkin sanat, ja lähtömuodoissakin on saattanut olla variaatiota. Esimerkiksi ruotsin *liljekonvalje* 'kielo' on kääntynyt muotoihin *viljukas, viljukka, viljuvaljukka, viljuvaljumi, vilkunvalkku, vilkka, vilkkaheinä* jne. Vastaavanlaista muuntelua on myös ruotsissa, jonka sana alkuaan tulee kasvin latinankielisestä nimestä *Lilium convallium* 'laakson lilja'. (SKES s.v. *viljukas*.)

Vierasperäisten sanojen merkitys on joskus muuttunut tyypillisen esiintymä- tai asiayhteyden mukaan. Esimerkiksi alkuaan anomuskirjelmää merkit-

sevä *supliikki* on suomessa yleisesti saanut merkityksen 'kyky puhua, selitellä'. Sanasta *riksrätt* 'valtakunnanoikeus' on monissa murteissa kehittynyt ilmauksia, jotka merkitsevät riitaa tai vaikeuksia (SKES s.v. *riksräätti*). Vanhasta maaherran tai linnanpäällikön arvonimestä *ståthållare* juontuu monissa länsimurteissa esiintyvä (SKES s.v.) *toothollari*, joka merkitsee karskia ja rehentelevästä ihmistä. Sakkolassa ja Kaustisella tunnetaan sanontatapa *puhua venskaa* merkityksessä 'puhua järjettömiä'.

Osa lainoista on vaatinut morfologista sopeuttamista. Verbien kohdalla on pikemmin sääntö kuin poikkeus, että nuoret lainat omaksutaan kieleen ns. supistumaverbeinä. Tämä verbityyppi on alkuaan johtamalla muodostettu, mutta äännehistoriallisista syistä johdinta (alkuaan **-ta/tä*) on nyttemmin vaikea erottaa vartalosta (ks. esim. Koski 1982, 86–87). Alkuperäiseen johtimeen sisältyvä *t* on useista taivutusmuodoista kadonnut (esim. *maala-Øa-n*), mutta se näkyy konsonanttivartalon lopussa, esim. imperatiivissa *maala-t-koon*. Supistumaverbityyppi sinänsä on ruotsalaista lainakerrostumaa vanhempi, sillä sen edustajia on jo vanhoissa germaanisissa lainoissa (Hofstra 1985, 228–230), mutta ruotsalaisten lainojen ansiosta tyyppiin kuuluvien verbien määrä on merkittävästi lisääntynyt. Vaikka ruotsalaisperäisiä verbejä on sopeutettu myös muiden johdinten avulla (Grönholm 1988, 274–281), supistumaverbit ovat ehdottomana enemmistönä (esim. Turun murteessa 93 %, mt. 272).

Suomen vanhimmat omaperäiset nominivartalot ovat kaksitavuisia ja vokaaliloppuisia, ja kaikilla taipuvilla sanoilla on kautta aikojen ollut vokaalivartalo. Ruotsissa sen sijaan yksinäiskonsonantiin tai konsonanttiyhtymään päättyvät nominit ovat aivan tavallisia. Konsonanttiloppuiset nominit on lainattaessa sopeutettu kieleen lisäämällä vartalovokaali, tavallisimmin *-i* (*konst* > *konsti*; *biff* > *pihvi*). Myöskään *-a/ä* ei ole harvinainen, esim. muinaisruotsin *bisp*, *patron* > sm. *piispa*, *patruuna*. (Ks. esim. Streng 1915, 307–310; Grönholm 1988, 254–263.)

Osa sanoista on jo lainattaessa ollut vokaaliloppuisia. Esim. *-a*-loppuiset nominivartalot ovat olleet ja ovat edelleen mahdollisia sekä ruotsissa että suomessa, joten tällaiset originaalit ovat lainattaessa voineet säilyä ennallaan (esim. *lista*; *nunna*). Vanhojen lainojen originaalin edustaja nykyruotsissa ei välttämättä enää ole *a*-loppuinen, esim. ns. heikot maskuliinit ovat myöhemmin muuttuneet *e*-loppuisiksi (esim. muinaisruots. *herra*, *hærra* > sm. *herra*, mutta nykyruotsin *herre*). Laina ei myöskään ole välttämättä tullut ruotsin yleiskielestä, vaan se on voitu saada esim. suomenruotsin murteista, joissa nominatiivi saattaa olla erilainen kuin ruotsinruotsissa (esim. *haka* < suomenruots. murt. *haga*; muinaisruots. *haghi*, nykyruots. *hage*; Streng 1915, 309; SSA s.v. *haka*).

Myös *e*-loppuiset substantiivit ovat ruotsissa tavallisia, mutta niitä ei ole voitu siirtää suomeen muitta mutkitta: suomessa on kyllä ollut vanhastaan *e*-loppuisia nominivartaloita, mutta näissä kaikissa vanha *-e* on sanan lopussa

muuttunut *i*:ksi, ja alkuperäinen vartalovokaali on säilynyt vain sanan sisällä. Tästä syystä vanhoissa sanoissa on vokaalivaihtelu *-e- : -i* (esim. *lumi : lumen*). Ne omaperäiset sanat, jotka nykysuomen ortografian mukaan näyttävät päättyvän *e*:hen, ovat aiemmin olleet konsonanttiloppuisia ja sisältävät vieläkin ns. jäännösloppukkeen, joka tulee konsonanttina näkyviin esim. partitiivin päätteen edellä (esim. *vene : venet-tä*; ks. esim. Häkkinen 1994, 163–165). Suurin osa ruotsin *e*-loppuisista sanoista on mukautettu suomeen muuttamalla sananloppuinen *-e -i*:ksi (*murare > muurari*), mutta toisin kuin omaperäisissä sanoissa tämä *-i* on vaihtelematon. Lisäksi lainojen mukana on tullut myös jonkin verran taivutukseltaan aivan uudentyyppeisiä sanoja, joissa sanan lopussa on säilytetty vaihtelematon *-e* (*nalle, pelle, polle*).

Ruotsin kieli on vaikuttanut jonkin verran myös suomen sananmuodostukseen. Tavallaan lainaperäinen on tekijännimen johdin *-(a/ä)ri*, joka on tullut kieleen valmiiksi muodostettujen ammattinimitysten rakenneosana, esim. *karvari, maalari, sorvari*, vrt. ruotsin *garvare, målare, svarvare*. Suomessa on kyllä vanhastaan ollut muodoltaan ja osittain funktioltaankin samantapainen johdin *-u/yri*, esim. *laivuri, nahkuri*, mutta kun omaperäisellä johtimella näyttää olleen vanhastaan muitakin tehtäviä, sen kehittyminen nimenomaan henkilötarkoitteisen tekijännimen muodostimeksi lienee tapahtunut vieraan mallin tuella (Hakulinen 1979, 176–177). Myös pelkän *-ri*-johtimen käyttö tekijännimen johtimena omaperäisissä uudissanoissa, esim. *kaahari, sieppari, uimari*, voitaneen selittää vieraan mallin hyödyntämiseksi.

Ruotsin prefiksit ovat aiheuttaneet ongelmia sekä kääntäjille että kielenhuoltajille, sillä suomensukuisissa kielissä prefiksejä eli sanavartalon eteen liitettäviä sidonnaisia morfeemeja ei vanhastaan ole ollut lainkaan. Suomen yleiskieleen ei ruotsin prefiksejä sellaisinaan ole lainattu, mutta kansankielestä ja muusta arkisesta puhekielestä löytyy kyllä näistä jonkin verran esimerkkejä, esim. *förskotti* 'etumaksu', *övertal* 'ylivalta'. Eräissä pohjalaismurteissa on jopa muodostettu itsenäisesti adjektiivi *förmitätön* (SSA) käyttäen ruotsalaista prefiksiä omaperäisen karitiivijohdoksen vahvistuksena.

Suosituimpi tapa prefiksijohdannaisten sopeuttamiseksi on ollut turvautuminen käännöslainoihin. Esim. kielteisiä prefiksejä on Agricolasta alkaen käännetty suomeen prefiksiä muistuttavalla yhdyssanan alkuosalla *epä-* (esim. *epäjumala*, vrt. ruots. *avgud*), ja tilaa, paikkaa tai suhdetta ilmaisevien adverbimaisten prefiksien asemesta on voitu käyttää adverbeja (esim. *ylenantaa*, vanhassa kirjakielessä 'hylätä', vrt. ruots. *övergiva*). Nominien kohdalla yhdistäminen on ollut vanha ja hyväksi koettu sananmuodostuskeino, joten käännöslainojen muodostaminen ei ole aiheuttanut erityisiä ongelmia. Sen sijaan yhdysverbit on pitkään katsottu kielenvastaisiksi, ja niitä on useaan otteeseen yritetty puhdistaa kielestä pois, mutta tuloksetta. Adverbialkuisten verbien rinnalla on 1800-luvulta lähtien yhä yleisemmin käytetty myös nominatiivimuotoisella substantiivilla alkavia yhdysverbejä, esim. *henkikirjoittaa* 'mantal-

skriava'; välilehdittää 'interfoliera'. (Yleiskatsaus ja lisäesimerkkejä Häkkinen 1987.)

Yhdyssanoja on sekä kirjakielessä että kansankielessä, mutta uusien sanojen muodostuskeinona yhdistäminen on nimenomaan kirjakielelle ominainen metodi (Tuomi 1989). Koska suomen kirjakieli on pitkälti syntynyt kääntämällä ja syntynyt aikana, jolloin kääntämisessä noudatettiin uskollisuuden periaatetta, on odotuksenmukaista, että yhdyssanojen joukossa käännöslainojen osuus on suuri. Esimerkiksi Martti Rapolan luettelemista varhaisnykysuomen aikaisista yhdyssanoista n. 43 % voidaankin selittää käännöslainoiksi (Björkqvist 1996, erit. 50).

Kielenhuolto on kiinnittänyt erityistä huomiota kääntämällä muodostettuihin yhdyssadjektiiviveihin, joiden tyypillisiä perusosia ovat mm. *-köyhä, -rikas, -valmis, -vapaa, -varma* ja *-ystävällinen*. Näistä monet ovat pitkiä, kömpelöitä ja siinä mielessä tarpeettomia, että niiden asemesta voidaan käyttää lyhyempää omaperäistä johdosta (esim. *kalarikas – kalaisa*). Toisaalta monet rakenteeltaan täsmälleen samanlaiset sanat ovat osoittautuneet kaikin tavoin elinvoimaisiksi, esim. *lapsirikas, uunituore*, joten tyyppi näyttää kotiutuneen kielenhuoltajien vastustuksesta huolimatta (tarkemmin Vahala 1992, 55–65).

Tärkeä sanaston osa ovat erisnimet. Siihen aikaan kun kirkon hallinto käytti ruotsin tai latinan kieltä, ei suomalaisten etunimiä missään tapauksessa voitu merkitä kirkonkirjoihin suomalaisissa asuissa, vaikka niitä todellisuudessa käytettiinkin. Kristilliset etunimet niin suomessa kuin ruotsissakin ovat enimmäkseen Raamatusta tai pyhimyskalenterista periytyviä nimiä tai niiden muunnelmia (esim. *Elisabet > Liisa, Liisi, Eliisa, Elsa* jne.; *Johannes > Hannes, Hannu; Juhana, Juhani, Juho, Jukka, Jussi* jne.; Vilku et al. 1984). Suomalaisasuisia nimiä on alettu ottaa almanakkaan vasta vuodesta 1890 lähtien.

Myös suomalaisten sukunimistä osa on ruotsalaisperäisiä. Jotkut ovat alun perin esikristillisiä henkilönnimiä, esim. *Piri* (< *Birger*) ja *Suni* (< *Sven*), osa kristillisten nimien muunnelmia, esim. *Juva* (< *Johannes*) ja *Nissinen* (< *Nikolaus*). Sukunimenä on voitu käyttää myös ruotsalaisperäistä ammattinimeä, esim. *Kinnari* (< *skinnare* 'karvari') ja *Riivari* (< *skrivare* 'kirjuri'), tai kuvailevaa liikanimeä, esim. *Vänskä* < *svenske* 'ruotsalainen'. Myös kruunun palvelukseen astuneet suomalaiset sotamiehet saivat ruotsinkielisen sotilasnimen, esim. *Björk, Ek, Stolt, Svärd*, ennen kuin 1800-luvun puolivälistä alkaen alettiin suosia suomalaisia nimiä. (Mikkonen–Paikkala 1984.)

Henkilönnimien ja paikannimien välillä ei ole jyrkkää rajaa, sillä ennen kuin sukunimet vuonna 1921 tulivat Suomessa pakollisiksi, sukunimen tapaisena täsmentävänä nimenä saatettiin käyttää kotipaikan tai kotitalon nimeä. Paikat taas ovat usein saaneet nimensä asukkaistaan tai asukkailtaan. Nimeämisen arvoisille paikoille antaa tavallisesti nimen ensimmäinen asukas tai ensimmäinen käyttäjä, ja Suomenkin maaperällä tällainen ensimmäinen nimeäjä on monissa tapauksissa voinut olla ruotsinkielinen. Ruotsalaisperäisiä paikan-

nimiä on myös suomenkielisillä seuduilla, mutta koska paikannimien etymologiaa ei toistaiseksi ole systemaattisesti tutkittu, mitään yleistyksiä ei ole mahdollista esittää (esimerkkejä ks. esim. Kepsu 1981, erit. 285–289). Paikannimien alkuperän tutkimus liittyy läheisesti asutushistorian tutkimukseen, jolloin mennäänkin jo kielentutkimuksen ulkopuolelle.

7. Kielikontaktien vaikutus – hyvästä vai pahasta?

Suomen kielen tietoisien kehittämisen tunnusomaisia piirteitä on varsinkin 1800-luvulla ollut purismi. Reinhold von Becker selosti vuoden 1820 Turun Wiikko-Sanomissa suomen kielen surkeata tilaa ja totesi, että erityisesti länsimurteisiin pohjautuva kirjakieli oli vieraan vaikutuksen turmelemaa. Länsimurteiden puolestapuhuja Kustaa Renvall hirvitteli kielioppinsa esipuheessa (1840, III), millaista kielellistä sekasotkua varsinkin turkulainen naisväki käytti puheissaan: *onk syster ollu visitin pääl; tul helsaman minun päällen; se on farlit seilata tormiss yli haawin*. Vaikka kielimiehillä olikin toisistaan poikkeavat näkemykset siitä, mihin murteisiin kirjakielen tulisi perustua, yhdestä seikasta oltiin lähes yksimielisiä: oma oli parempaa kuin lainattu. (Yleiskatsaus 1800-luvun kielenhuollosta Setälä 1921.)

1800-luvun yhteiskunnallisista vaikuttajista esimerkiksi J. V. Snellman ja Agathon Meurman suhtautuivat vieraaseen vaikutukseen rationaalisemmin: sanan tai ilmauksen alkuperästä ei ollut väliä, jos kieli oli loogista ja ymmärrettävää. Meurman, joka itse ryhtyi laatimaan suomen kielen ensimmäistä sivistysanakirjaa, piti vierasperäisiä sanoja myös siinä mielessä käyttökelpoisina, että niiden merkitys oli termimäisen täsmällinen, vailla häiritseviä sivumielteitä. Ankarana kielenhuoltajana tunnettu August Ahlqvist sai päällensä fennomaanien vihat korostettuaan sitä, että suomen kieli oli kehittynyt sivistyskieleksi pitkälti ruotsin tuella.

Suomen kirjakielen historia todistaa, että liika on aina liikaa niin kielikontaktiteissa kuin kielenhuollossakin, mutta kestää aikansa, ennen kuin sopiva tasapaino ääripäiden väliltä löytyy. Nykyään kielten välisten kosketusten ja niiden vaikutuksen tiedetään kuuluvan luonnollisen kielen normaaliin elämään. Se mikä katsotaan hyväksi tai pahaksi, riippuu kokonaan muista seikoista kuin kielestä itsestään. Tosiasiaksi joka tapauksessa jää, että nykyisen suomen kielen rakenteessa ja sanastossa on paljon yhtäläisyyksiä ruotsin kanssa.

Helsingissä järjestettiin marraskuussa 1996 Euroopan Unionin suomen kielen kääntäjien konferenssi. Keskusteluissa todettiin, että kieliparit voivat kääntämisen kannalta olla helppoja tai vaikeita kielten keskinäisestä sukulaisuhteesta riippumatta. Helpoiksi pareiksi todettiin esimerkiksi suomi ja saksa, suomi ja venäjä sekä ennen kaikkea suomi ja ruotsi. Kääntämisen pitkä perinne ja monet rinnakkaiset kehitystendenssit ovat johtaneet siihen suotuisaan

tilanteeseen, että melkein aina on löydettävissä jo ennestään hyväksi koettu tai muuten käyttökelpoinen ratkaisu, kun on käännettävä ruotsista suomeen tai päinvastoin.

LÄHTEET JA LYHENTEET

- AHLQVIST, AUGUST: Suomen kielen rakennus. Painamaton luentorunko. Säilytteillä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran käsikirjoitusarkistossa Helsingissä.
- VON BECKER, REINHOLD 1824: *Finsk grammatik*. Åbo.
- BERGMAN, GÖSTA 1984: *Kortfattad svensk språkhistoria*. Prisma. Stockholm.
- BJÖRQVIST, PIA 1996: Varhaisnykysuomen yhdyssanat. Pro gradu -tutkielma (painamaton). Finska institutionen vid Åbo Akademi.
- CARPELAN, CHRISTIAN 1994: Katsaus saamelaistumisen vaiheisiin – tutkimusongelmia kartoittava essee. *Johdatus saamentutkimukseen*. Toim. ULLA-MAIJA KULONEN et al. Tietolipas 131. Helsinki.
- EDGREN, TORSTEN 1992: Den förhistoriska tiden. *Finlands historia I*. Red. av M. NORRBACK. Esbo.
- FORSQVIST, TUULI 1986: *Finska participattribut i svensk översättning*. Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Uralica et Altaica Upsaliensia 17. Uppsala.
- GRÜNTAL, RIHO 1997: *Livvistä liiviin*. Itämerensuomalaiset etnonyymit. Castrenianumin toimitteita 51. Helsinki.
- GRÖNHOLM, MAIJA 1988: *Ruotsalaiset lainasanat Turun murteessa*. Åbo.
- HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Keuruu.
- HEININEN, SIMO – MARKKU HEIKKILÄ 1996: *Suomen kirkkohistoria*. Helsinki.
- HOFSTRA, TETTE 1985: *Ostseefinnisch und germanisch*. Frühe Lehnbeziehungen im nördlichen Ostseeraum im Lichte der Forschung seit 1961. Rijksuniversiteit te Groningen. Groningen.
- HUURRE, MATTI 1995: *9000 vuotta Suomen esihistoriaa*. 5. painos. Helsinki–Keuruu.
- HÄKKINEN, KAISA 1987: Suomen kielen vanhoista ja uusista yhdysverbeistä. *Sananjalka* 29. Turku.
- 1992: Ongelmoita oppimia: suomen agenttipartisiipin historiaa ja nykyisyyttä. *Festschrift für Raija Bartens zum 25.10.1993*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 215. Helsinki.
- 1994: *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia*. Porvoo–Helsinki–Juva.
- 1996: Vieraat valtiat. *Hüdenkivi* 4/1996.
- IKOLA, OSMO 1949, 1950: *Tempusten ja modusten käyttö ensimmäisessä suomalaisessa raamatussa verrattuna vanhempaan ja nykyiseen kieleen I, II*. Turun Yliopiston julkaisuja B XXXII, XXXIV. Turku.
- 1986: *Nyky-suomen käsikirja*. Toinen uudistettu laitos. Espoo.
- 1992: Omistusliitteiden harvinaistumisesta. *Yhteiskunta muuttuu, kieli muuttuu. Nyky-suomen seuran 10-vuotisjuhlakirja*. Toimittaneet VALMA YLI-VAKKURI, MAIJA LÄNSIMÄKI, AARRE NYMAN. Porvoo–Helsinki–Juva.
- IKOLA, OSMO – ULLA PALOMÄKI – ANNA-KAISA KOITTO 1989: *Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia*. Helsinki.
- ITKONEN, TERHO 1972: Historiantakaiset Häme ja Suomi kielentutkijan näkökulmasta. *Historiallinen Aikakauskirja*.
- ITKONEN-KAILA, MARJA 1992: ”Ja Jerusalem pite tallattaman Pacanoilda”. Ablatiiviagentti ja sen perilliset Agricolasta uuteen raamatunsuomennokseen. *Viritäjä*.
- 1993: Miten on tekevä -futuuri on tullut suomeen? *Viritäjä*.
- KARLSSON, GÖRAN 1996: Suomen kielen tavan adessiivi. *Suomi* 178. Helsinki.
- KEPSU, SAULO 1981: *Pohjois-Kymenlaakson kylänimet*. Helsinki.
- KETTUNEN, LAURI 1930: *Suomen murteet II. Murrealueet*. Helsinki.
- KOIVISTO, VESA 1990: *Suomen murteiden refleksiivivaiutus*. Helsinki.
- KORHONEN, MIKKO 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. Helsinki.
- KOSKI, MAUNO 1982. Suomen johto-opin morfologiaa. *Fennistica* 4. Åbo Akademi, Finska institutionen. Turku.
- [KOSKINEN, YRJÖ] 1858: *Läseöfningar i Finska Språket för Begynnare*. Tawastehus.

- KOSKINEN, YRJÖ 1860: *Finska språkets satslära*. Åbo.
- KROHN, JULIUS 1897: *Suomalaisen kirjallisuuden vaiheet*. Johdatuksena: Tekijän omakirjoittama elämäkerta. Helsinki.
- LAANEST, ARVO 1982: *Einführung in die ostseefinnischen Sprachen*. Buske. Hamburg.
- LINDÉN, EEVA 1963: Possessiivisuffiksien viittaussuhteista. *Omaa ja vierasta. Kirjoituksia kielenkäytön alalta*. Tietolipas 31. Helsinki.
- LÖNNROT, ELIAS 1845: Muukalaisuudesta Suomessa. *Suomi 1844*.
- MIKKONEN, PIRJO – SIRKKA PAIKKALA 1984: Sukunimet. *Suomalainen nimikirja. Suomen kielen sanakirjat 6*. Helsinki.
- NAERT, AINO 1995: *Ornamm i språkkontakt. Metoddiskussion med utgångspunkt i ornammskicket i ett finsk-svenskt kontaktområde*. Acta Universitatis Upsaliensis 20. Uppsala.
- PAUNONEN, HEIKKI 1991: Till en ny indelning av de finska dialekterna. *Fenno-Ugrica Suecana 10*. Tidskrift för finsk-ugrisk språkforskning i Sverige.
- 1995: *Suomen kieli Helsingissä. Huomioita Helsingin puhekielen historiallisesta taustasta ja nykyvariaatiosta*. Helsinki.
- PITKÄNEN, RITVA LIISA 1985: *Turunmaan saariston ruotsalaisperäinen lainanimistö*. Helsinki.
- RAPOLA, MARTTI 1925: Suomen murteiden keskinäisistä suhteista. *Turun Suomalaisen Yliopiston vuosikirja*. Turku.
- 1966: *Suomen kielen äännehistorian luennot*. Helsinki.
- 1969: *Johdatus suomen murteisiin*. 3. painos. Tietolipas 4. Helsinki.
- SAARIMAA, E. A. 1971: *Kielenopas*. Tarkistanut PAAVO PULKKINEN. 8. painos. Porvoo.
- Sananjalka*. Suomen Kielen Seuran vuosikirja. Turku.
- SJÖHOLM, KAJ 1995: *The influence of crosslinguistic, semantic, and input factors on the acquisition of English phrasal verbs: a comparison between Finnish and Swedish learners at an intermediate and advanced level*. Åbo.
- SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja I–VI*. Toimituskunta Y. H. TOIVONEN (I–II), ERKKI ITKONEN (II–VI), AULIS J. JOKI (II–VI), REINO PELTOLA (V–VI). Helsinki 1955–1978.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja*. Johdanto. Päätoimittaja TUOMO TUOMI. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Helsinki 1989.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja*. 1. A–K; 2. L–P. Päätoimittajat ERKKI ITKONEN (1, 2), ULLA-MAIJA KULONEN (2). Helsinki 1995.
- SOLANTIE, REIJO 1993: Uusmaalalaisten juurista. *Kotiseutu* 1/1993.
- STRENG, H. J. 1915: *Nuoremmat ruotsalaiset lainasanat vanhemmassa suomen kirjakelessä*. Helsinki.
- TARKIANEN, KARI 1990: *Finnarnas historia i Sverige I*. Helsinki.
- VAHALA, MARITA 1992: Ruotsin kielen haitallinen vaikutus suomen kieleen. Pro gradu -tutkielma (painamaton). Finska institutionen vid Åbo Akademi.
- WESSÉN, ELIAS 1960: *Våra folkml.* Fritzes. Stockholm.
- 1962: *Svensk språkhistoria II. Ljudlära och ordböjningslära*. Almqvist & Wiksell. Lund.
- VILKUNA, KUSTAA – MARKETTA HUITU – PIRJO MIKKONEN 1984: Etunimet. *Suomalainen nimikirja. Suomen kielen sanakirjat 6*. Helsinki.
- Virittäjä*. Kotikielen Seuran aikakauslehti. Helsinki.
- ÖSTERBACK, ANN-CHRISTIN 1988: Refleksiivisyyden ilmaiseminen suomen kirjakelessä 1500-luvulta lähtien. Pro gradu -tutkielma (painamaton). Finska institutionen vid Åbo Akademi.

KAISA HÄKKINEN: *How Swedish has affected Finnish?*

Throughout their entire existence as languages, Finnish and Swedish have been in contact. Early Scandinavian (Old Norse) began to separate into several distinct languages towards the end of the first Christian millennium, which is the same period when the major Finnish dialect regions took shape. The earliest contacts between languages which can legitimately be labelled 'Finnish' and 'Swedish' respectively date from the Viking era (800–1050 AD).

These contacts during the Viking era mainly came about through trade. At around the same time, missions set out to convert the heathens of northern Europe to Christianity. Towards the end of the 12th century, Swedish settlers began to occupy the coast of Finland, and in 1323 Finland

was incorporated into the Swedish realm. Thereafter, and until the end of the 19th century, the only official administrative language was Swedish. Moreover, up to the 19th century, the bulk of literature published in Finnish consisted of translations.

Ordinary Finnish-speakers came into contact with Swedish on the language border, in the towns (which were always polyglossic), or in dealings with officials. There have been many migratory flows in both directions between Sweden and Finland, and Finns have often moved to Sweden in search of work.

The impact of language contacts can be seen at its simplest when elements are transferred from one language to another either unchanged or with minimal adaptation. Since phonetic systems and combinations differ, loans usually need to be adapted somewhat to the system of the receiving language. Cases more difficult to identify as involving loans are those where indigenous elements are utilized in an innovative manner derived from another language. In translation situations, particular expressions may be favoured or discouraged in response to the patterns of the other language; compound words and phrases may be translated item by item (calques); or words may import new meanings. In translation, the form of the target language is often subject to influence from the source language, particularly since the traditional doctrine of translation favoured preservation of both the form and the content of the source text with as little change as possible.

As a result of language contacts, Finnish has changed in many ways. The adoption of loanwords has introduced new consonants, and the rules governing combinations of phonemes have also evolved. Word-initial consonant clusters, not found in traditional Finnish, have become permissible in loans adopted into general Finnish, and certain specific consonant clusters are only found in loanwords, such as three consonants ending in a double *ss*. Some loans transgress against the proscriptions of Finnish vowel harmony against co-occurrence of back vowels (*a, o, u*) and front vowels (*y, ä, ö*) within the same word.

The Finno-Ugric languages have always been suffix-synthetic in structure. A wide range of suffixes has been available, both for morphological functions and in word-formation. Originally, prefixes did not occur at all. Foreign influence has promoted an evolution towards allowing analytic structures composed of more than one word alongside synthetic forms: e.g. the use of the preposition *ilman* 'without' instead of the abessive case expressing 'absence'; or the expression of uncertainty by means of adverbs instead of the potential mood of the verb. In traditional Finnish, no future forms occurred, but Swedish influence has led to the verb *tulla* 'to come' being used as a quasi-auxiliary with future aspect.

The impact of Swedish can be seen most clearly in the lexis. Research material collated from the reference works *Suomen sanojen alkuperä* ('Origin of Finnish words') (initials A–P) and *Suomen kielen etymologinen sanakirja* ('Etymological Dictionary of Finnish') (initials R–Ö) reveals a total of 3412 words of undoubted Swedish provenance. This corpus does not include vocabulary restricted to educated usage, nor specialist occupational terminology. The figure may be compared with the approximately five hundred words of known Old Germanic origin, and less than two hundred items of Baltic origin. Approximately half of the Swedish loans identified occur solely in dialect or in everyday speech.

Swedish has also exercised an impact on the rules for word formation. Compounding of nouns is a well-established process in Finnish, but contemporary Finnish also displays non-indigenous patterns of compound verbs. Certain patterns of compound adjective are also of obvious foreign origin. Similarly, the Swedish-derived occupational suffix *-ri* (Sw. *-are*) is increasingly being used to form agentive nouns from indigenous stems.

In a sense, one can say that Finnish has made the transition to a written language twice in its history. From Agricola, who translated the New Testament into Finnish in 1548, until the early 19th century, written Finnish was essentially a 'translated language', including many features derived from other languages, and very different from the spoken vernacular. During the 19th century, a deliberate project was undertaken to bring the written language closer to the spoken language, and where possible to eliminate alien elements. In consequence, older written Finnish was much closer to Swedish than contemporary Finnish is. Nonetheless, for the translator Finnish and Swedish constitute a relatively unproblematic language-pair. Notwithstanding their different typology and genetic origin, their shared history, parallel tendencies in evolution, and the long tradition of translation between them, have led to a situation where a satisfactory or at least adequate translation is almost always available when translating from Finnish to Swedish or vice versa.

